

SIKAP DAN PERSEPSI MASYARAKAT SEMAI TERHADAP BAHASA SEMAI

Riduan Makhtar

riduan@kuis.edu.my

Norfazila Ab. Hamid

norfazila@kuis.edu.my

Norhasliza Ramli

norhasliza@kuis.edu.my

*Jabatan Kenegaraan dan Pengajian Ketamadunan
Kolej Universiti Islam Antarabangsa Selangor*

Siti Aisah Zailani

sitiaisahzailani@gmail.com

*Fakulti Bahasa Moden dan Komunikasi
Universiti Putra Malaysia*

ABSTRAK

Bahasa orang Asli Semai adalah bahasa yang dituturkan oleh suku kaum atau bangsa orang asli yang terdapat di Malaysia. Penuturnya merupakan penduduk peribumi yang mendiami Persekutuan Malaysia dan memiliki jumlah yang minorit. Pembahagian kelompok orang Asli terbahagi kepada tiga pecahan besar iaitu Senoi, Negrito, dan Melayu Proto. Kelompok suku kaum orang Asli Semai termasuk dalam kelompok besar Senoi iaitu Temiar, Semai, Semoq Beri, Jahut, Mah Meri, dan Che Wong. Makalah ini ini membicarakan penelitian terhadap pengaruh sikap dan persepsi masyarakat orang Asli Semai terhadap bahasa Semai. Fokus utama kajian ini adalah mengkaji penggunaan bahasa Semai di Kampung Orang Asli Serigala, Sungai Selisik, Hulu Berham, Selangor. Pendekatan yang diamnfaatkan dalam kajian ini adalah pendekatan domain (Mandala) Fishman (1976). Kaedah kajian lapangan hulu telah digunakan dalam memperoleh data primer di kawasan. Informan kajian terdiri daripada penduduk kampung seramai 80 orang. Data dikumpulkan menerusi teknik temubual dan rakaman yang seterusnya ditranskripsikan dengan menggunakan International Phonetic Alphabet (IPA). Soal selidik turut digunakan dalam kajian ini bagi mendapatkan maklumat responden dan hasil dapatan kajian. Hasil analisis yang telah dilakukan, menunjukkan bahawa sikap dan persepsi masyarakat orang Asli Semai terhadap bahasa Semai masih

kuat dan utuh. Mereka masih menggunakan dan mengekalkan penggunaan bahasa orang Asli Semai dalam banyak keadaan percakapan.

Katakunci: Orang Asli Semai, Suku Kaum, Pengaruh, Teori, Mandala/Domain.

PENGENALAN

Kependudukan orang asli di negara ini telah berlaku sejak 100 tahun dahulu yang bernenek moyang dari keturunan dalam kelompok Austroasiatik. Orang asli merupakan orang peribumi pertama di Malaysia yang terdiri daripada tiga kelompok besar iaitu kelompok Negrito, Senoi, dan Melayu Proto. Kelompok Negrito memiliki enam jenis orang asli iaitu orang asli Kensiu, Kintak, Lanoh, Jahai, Mendriq, dan Bateq. Kelompok Senoi pula masing-masing mempunyai enam kelompok iaitu Temiar, Semai, Semoq Beri, Jahut, Mah Meri, dan Che Wong. Manakala kelompok Melayu Proto pula memiliki enam jenis iaitu Kuala, Kanaq, Seletar, Jakun, Semelai, dan Temuan¹. Jadual 1 di bawah menunjukkan statistik kampung dan penduduk orang Asli di Malaysia sehingga tahun 2014 yang telah dikemaskini oleh Jabatan Kemajuan Orang Asli (JAKOA).

Negeri	Bilangan Kampung	Penduduk		
		Lelaki	Perempuan	Jumlah
Pahang	262	35,323	32,183	67,506
Perak	255	27,716	25,583	53,299
Selangor	74	9,254	8,333	17,587
Kelantan	118	7,140	6,317	13,457
Johor	58	6,702	6,437	13,139
Negeri Sembilan	68	5,461	5,070	10,531
Melaka	14	778	737	1,515
Terengganu	3	474	419	893
Kedah	1	155	115	270
Jumlah	853	93,003	85,194	17,8197

Jadual 1: Bilangan Kampung dan Penduduk Orang Asli Mengikut Negeri
 (Sumber: Jabatan Kemajuan Orang Asli, 2014)

¹Keterangan lanjut, sila rujuk <http://www.jakoa.gov.my/orang-asli/info-orang-asli/suku-kaumbangsa/> yang telah diakses pada 23 November 2107.

Orang Asli Semai tinggal di kawasan Banjaran Titiwangsa, meliputi Perak Tengah, Perak Selatan, Pahang Barat². Bancian pada tahun 2003 menunjukkan orang Asli Semai merupakan kelompok orang Asli yang paling ramai di Malaysia. Kehidupan mereka pada suatu ketika dahulu hidup secara nomad³. Setiap kampung yang didiami oleh mereka akan diketuai oleh seorang penghulu atau disebut juga "Batin". Tok Batin merupakan seorang ketua yang dilantik oleh penduduk kampung semasa mengadakan undian dan seseorang yang layak menjadi tok batin mestilah seseorang yang memiliki ilmu pengetahuan berkaitan dengan seni mempertahankan diri, bomoh, pawang, dan ketua adat. Selain itu, tok batin juga mestilah seseorang yang pandai menggunakan teknologi terkini seperti komputer dan telefon bimbit⁴.

Mereka mengamalkan ekonomi tradisional berasaskan pertanian sara diri. Padi huma, seкои, jagung, ubi kayu, pisang, keladi menjadi tanaman mereka. Orang Semai juga mengamalkan sistem bertukar-tukar makanan, perkhidmatan dan keperluan lain secara berkongsi. Tiada urusan jual beli berlaku. Urusan pertukaran itu akan mengeratkan lagi hubungan silaturrahim antara mereka dan mewujudkan hubungan yang baik antara satu sama lain.

Apabila ditinjau daripada aspek kehidupan orang Asli Semai, masyarakat ini mengamalkan kepercayaan animisme. Namun begitu, terdapat juga orang Semai yang menganut agama Islam dan ajaran Kristian. Dalam soal kepercayaan animisme, mereka percaya kepada semangat dan perlu dipuja supaya tidak mendatangkan kemudaratan kepada mereka. Hal ini masih dipegang teguh oleh sebahagian daripada mereka walaupun mereka telahpun memeluk agama Islam dan ajaran Kristian.

LATAR BELAKANG KAJIAN

Hulu Bernam ataupun disebut juga Ulu Bernam adalah sebuah mukim yang terletak di daerah Hulu Selangor yang dipisahkan dengan Tanjung Malim, Perak oleh Sungai Bernam. Kedudukannya yang berdekatan dengan negeri Perak yang dipisahkan dengan Sungai Bernam menjadikan mukim ini

² <https://www.perakgis.my/jakoa/index.php/kenali-orang-asli/suku-kaum-orang-asli/kaum-semai> yang telah diakses pada 23 November 2017.

³ Kamus Dewan Edisi Keempat (2015: hlm 1084) mendefinisikan nomad sebagai suku kaum yang hidup berpindah dari satu tempat ke tempat yang lain untuk mencari padang ternak dan makanan.

⁴ Hal ini telah dijelaskan oleh Tok Batin Semai (Ahmad Bin Bah Ngah) di Kampung Orang Asli Serigala, Selisik, Hulu Bernam, Selangor semasa penyelidik melakukan kajian memungut data kajian pada 11 dan 12 November 2017.

SOROTAN KOSA ILMU DAN PERNYATAAN MASALAH

Ramai sarjana yang melakukan penelitian tentang sikap bahasa dan mandala (domain), antaranya Santrol Abdullah (2016), Zainal Abiddin Masleh (2011), dan Mohammad Azlan Mis (2010).

Kajian yang dilakukan oleh Azlan Mis (2010) berkaitan bahasa Melanu, Sarawak. Beliau telah mengkaji pilihan bahasa yang paling banyak digunakan di Sarawak dengan menggunakan teori pilihan bahasa. Terdapat enam pilihan bahasa yang utama digunakan oleh suku kaum Melayu, Iban, ina, dan Melanau. Pola pilihan utama ialah bahasa Iban dan dialek Melayu Sarawak. Dapatan kajian menunjukkan bahawa bahasa Iban telah menjadi pilihan utama penduduk Sarawak manakala pilihan bahasa Melanau sebagai *lingua franca* beradap pada tahap yang paling bawah.

Manakala Santrol Abdullah (2016) turut melakukan kajian sikap terhadap pemilihan bahasa Vaie di Sarawak. Beliau menggunakan seramai 90 orang responden dan memanfaatkan teori Domain (Mandala) Fishman (1972) bagi menganalisis data kajian. Hasil dapatan yang diperolehi menunjukkan dialek Melayu Sarawak menjadi pesaing yang rapat terhadap sikap pemilihan bahasa dalam kalangan responden kajian. Secara keseluruhannya, bahasa Melayu Sarawak merupakan bahasa komunikasi utama di bahagian Bintulu.

Selain itu, Zainal Abiddin Masleh (2011), turut melakukan kajian sikap terhadap pemilihan bahasa etnik Bhuket dan Lahanan. Hasil analisis yang beliau lakukan menunjukkan bahawa bahasa Bhuket dan bahasa Lahanan masih relevan dalam landskap kehidupan mereka. Sikap positif pengguna bahasa Bhuket dan bahasa Lahanan menjadikan bahasa mereka terus lestari. Kedudukan kedua-dua bahasa ini dalam tatatingkat keenam iaitu selamat dan terus digunakan oleh semua peringkat umur membuktikan bahawa mereka masih menyanjung dan yakin terhadap keupayaan bahasa mereka dalam komunikasi serta membentuk jati diri masing-masing.

OBJEKTI KAJIAN

Setiap kajian dan penelitian yang dilakukan mestilah memiliki tujuannya yang jelas supaya kajian yang dilakukan tidak tersasar. Objektif kajian ini adalah bagi melihat dan meneliti sikap dan persepsi masyarakat orang Asli Semai terhadap bahasa Semai di Kampung Orang Asli Serigala, Sungai Selisik, Hulu Berham, Selangor.

DOMAIN

Teori domain (Mandala) telah diperkenalkan oleh Fishman dan Greenfield (1970) ketika melakukan kajian pemilihan bahasa dalam kalangan masyarakat di Puerto Rico, New York. Menurut Fishman (1972), domain merupakan *“a socio-cultural construct abstracted from topics of communication, relationships between communicators and locales of communication in accord with the institutions of a society...”*. Selain itu, menurut juga Spolsky (1998:34), *“A useful way of classifying social situation is to analyse them into three defining characteristics: place, rolereationship and topic. Together, these make up a set of typical domains”*. Fishman (1972) dan Spolsky (1998) telah memberikan definisi yang jelas tentang domain yang boleh disimpulkan bahawa domain melibatkan suatu interaksi (topik) tertentu antara peserta-peserta yang tertentu dalam latar yang tertentu.

Terdapat lima belas domain yang digunakan dalam penelitian ini. Kesemua domain yang digunakan bertitik tolak dari tiga domain yang diperkenalkan oleh Fishman dan Greenfield (1970) iaitu tempat, peserta dan topik perbualan. Antara domain tersebut ialah :

1. Saya suka menggunakan bahasa Semai.
2. Saya suka mendengar percakapan orang Semai,.
3. Saya suka berkomunikasi dengan masyarakat kampung dalam bahasa Semai.
4. Bahasa Semai senang untuk dipelajari.
5. Penguasaan bahasa Semai saya adalah baik.
6. Saya berasa lebih selesa untuk menggunakan bahasa Semai ketika menyampaikan perkara yang agak peribadi dengan ahli keluarga.
7. Saya rasa sedih dan kecewa sekiranya golongan muda kini kian luntur penguasaan berbahasa Semai mereka dan mula beralih untuk menggunakan bahasa lain.
8. Jika ada orang bukan Semai yang tahu/boleh berbahasa Semai.
9. Saya berasa sangat gembira dan bangga akan kebolehannya menguasai bahasa Semai.
10. Saya bercadang menguasai bahasa Semai supaya tidak pupus.
11. Tidak mengetahui bahasa Semai amat merugikan.
12. Bahasa Semai dapat menghidupkan suasana mesra ketika berkomunikasi dengan rakan-rakan.
13. Bahasa Semai dapat dikekalkan dengan mengamalkannya sesama keluarga.
14. Pandangan saya, keluarga dan diri sendiri adalah bertanggungjawab mengekalkan bahasa ibunda.
15. Bahasa Semai seharusnya digunakan dalam kalangan penduduk kampung.

Selain domain, terdapat sesetengah pengkaji menggunakan istilah “mandala” dalam memberikan gentian kepada domain. Antaranya Nor Hisham (1994) menyatakan, domain membolehkan kita memahami fenomena pemilihan bahasa dalam kalangan penutur yang datang daripada masyarakat pelbagai kelainan bahasa dan mengesan berlakunya perbezaan bahasa berdasarkan tatatingkat sosial dan situasi dalam sesebuah masyarakat. Selain itu, Holmes (1992) turut menyatakan domain merupakan konsep yang sangat umum yang menggambarkan tiga faktor sosial yang penting iaitu dalam pemilihan sesuatu bahasa iaitu, pengguna bahasa (peserta), latar belakang tempat (tempat), dan topik perbicaraan (topik).

METODOLOGI KAJIAN

Dua kaedah kajian yang digunakan dalam penelitian bahasa orang Asli Semai iaitu kaedah kajian kepustakaan dan kajian lapangan. Kajian kepustakaan merujuk kepada usaha pengkaji meneroka, memperoleh dan memanfaatkan maklumat-maklumat penting yang relevan dengan kajian pengkaji daripada sumber-sumber tertentu misalnya perpustakaan arkib dan muzium. Kajian kepustakaan memainkan peranan yang sangat penting dalam sesebuah kajian. Dalam proses menyiapkan kajian ini, kajian kepustakaan sangat berguna dalam konteks mendapatkan maklumat berhubung kajian-kajian lepas, teori dan metodologi kajian lapangan. Rujukan dibuat bagi mendapatkan garis panduan, pengertian, fakta, dan kefahaman bagi setiap istilah yang diperlukan. Rujukan kajian lepas yang mempunyai hubungan dengan dialektologi juga dibuat sebagai panduan kepada pengkaji khususnya yang berkaitan dengan masyarakat orang Asli Semai.

Menurut (Mohd Sheffie Abu Bakar, 1995: 41) kajian kepustakaan ialah kaedah yang digunakan oleh pengkaji bagi mendapatkan data dan bukti melalui kajian ke atas dokumen dan rekod. Terdapat dua bentuk dokumen iaitu dokumen primer dan dokumen sekunder. Tujuan utama kajian kepustakaan adalah bagi mendapatkan maklumat awal yang berkaitan dengan kajian yang ingin dilakukan sebelum pengkaji melakukan kajian di lapangan. Sesebuah kajian yang baik memerlukan penelitian yang mendalam bagi mendapatkan gambaran awal mengenali rupa bangsa dan organisasi sosial, kawasan kajian, permasalahan yang timbul dalam sesebuah kajian, objektif kajian, dan penyelesaian yang akan diambil.

Kajian lapangan terbahagi kepada dua bahagian iaitu kajian lapangan huluan dan kajian lapangan hiliran. Kajian yang dilakukan oleh pengkaji ini bersifat huluan iaitu kajian ini dilakukan di kawasan-kawasan kampung atau pedalaman. Kajian lapangan atau kajian luar dalam pengertian umum merujuk kepada apa sahaja penyelidikan

yang dilakukan oleh seseorang di luar kongkongan fizikal, tempat, atau ruang seperti di luar bilik, di luar pejabat, di luar kampus, di luar negeri, dan sebagainya. Menurut Asmah Hj Omar (2008), kajian lapangan memerlukan kriteria-kriteria penting bagi mendapatkan maklumat dan data yang baik seperti cara merakam, pengumpulan data dan mengumpul kata.

Teknik yang digunakan dalam kajian ini ialah temu bual. Seramai 80 orang Asli Semai telah dipilih bagi dijadikan responden kajian. Manakala seorang tok batin telah dipilih sebagai informan penyelidik. Menurut Asmah Hj. Omar (2015: hlm 45), informan dan responden merujuk kepada orang yang memberikan maklumat kepada penyelidik. Dari segi pembahagian umur, pengkaji telah pecahkan kepada empat bahagian iaitu kanak-kanak, remaja, dewasa, dan tua.

Daripada 80 orang informan yang dipilih, seramai 43 orang atau 53.75 peratus adalah perempuan manakala 37 orang adalah lelaki atau 46.25 peratus. Dari segi pecahan umur pula, pengkaji telah membahagikan informan kepada tiga pecahan umur iaitu kanak-kanak (3 - 11 tahun), remaja (12 - 19 tahun), dewasa (20 - 60 tahun), dan tua (61 tahun ke atas). Seramai 11 orang atau 13.75 peratus adalah informan kanak-kanak yang berumur 5 tahun sehingga 11 tahun, 13.75 peratus atau 11 orang informan adalah peringkat remaja yang berumur 12 tahun hingga 19 tahun, peringkat dewasa berjumlah 53 orang atau 66.25 peratus, dan golongan tua seramai 5 orang atau 6.25 peratus. Jadual 1 di bawah menunjukkan jumlah informan.

Bil	Tahap	Umur	Bil	Peratus	Jantina (L/P)
1	Kanak-kanak	3 – 11 tahun.	11 Orang	13.75 %	L = 4 P = 7
2	Remaja	12 – 19 tahun.	11 Orang.	13.75 %.	L = 6 P = 5
3	Dewasa	20 – 60 tahun.	53 Orang	66.25 %	L = 27 P = 26
4	Tua.	61 tahun ke atas.	5 Orang	6.25 %	P = 5
Jumlah			80	100%	80

Jadual 1: Pecahan Maklumat Informan

Kajian ini telah mengaplikasikan syarat pemilihan informan melalui kaedah yang digunakan oleh Chambers dan Trudgill (1990). Kriteria pemilihan informan adalah

menggunakan pendekatan NORMs, yang membawa akronim bagi 'Non-Mobile', 'Old', 'Rural', dan 'Male'.

Keadaan ini berbeza pula dengan informan yang digunakan oleh Ajid Che Kob (1985) terhadap kajian dialek beliau di daerah Pasir Mas. Menurut beliau, informan perempuan lebih baik berbanding informan lelaki kerana informan perempuan lebih 'Non-Mobile' berbanding informan lelaki.

Oleh itu, dalam hal ini pengkaji telah mengambil semua informan sama ada lelaki atau perempuan dalam mendapatkan data kajian kerana kedua-dua informan memberi data primer dan maklumat yang baik kepada kajian. Hal ini bererti, pemilihan seseorang informan mestiah memenuhi kriteria yang ditetapkan iaitu tinggal di kawasan tersebut sejak kecil, umur yang tua, dan berjantina lelaki atau perempuan.

ANALISIS SIKAP DAN PERSEPSI

Analisis sikap dan persepsi masyarakat Semai terhadap bahasa Semai berdasarkan kepada Teori Domain (Mandala) Fishaman (1990) yang menjadi kerangka utama teori dalam menganalisis data kajian.

No	Domain	Sangat Setuju (%)	Setuju (%)	Tidak Setuju (%)	Sangat Tidak Setuju (%)	Tidak Pasti (%)
1	Saya suka menggunakan bahasa Semai.	78.75%	21.25%	-	-	-
2	Saya suka mendengar percakapan orang Semai.	81.25%	18.75%	-	-	-
3	Saya suka berkomunikasi dengan masyarakat kampung dalam bahasa Semai.	86.25%	13.75%	-	-	-
4	Bahasa Semai senang untuk dipelajari.	30.00%	70.00%	-	-	-
5	Penguasaan bahasa Semai saya adalah baik.	96.25%	3.75%	-	-	-
6	Saya lebih selesa untuk menggunakan bahasa Semai ketika menyampaikan perkara yang agak peribadi dengan ahli keluarga.	91.25%	8.75%	-	-	-
7	Saya berasa sedih dan kecewa sekiranya golongan muda kini kian luntur penguasaan berbahasa Semai dan mula beralih untuk menggunakan bahasa lain.	30.00%	70.00%	-	-	-

8	Jika ada orang bukan Semai yang tahu/boleh berbahasa Semai, saya berasa sangat gembira dan bangga akan kebolehannya menguasai bahasa Semai.	71.25%	28.75%	-	-	-
9	Menggunakan bahasa Semai dapat memberikan suatu kepuasan kepada saya.	26.25%	73.75%	-	-	-
10	Saya bercadang menguasai bahasa Semai supaya tidak pupus.	22.50%	77.50%	-	-	-
11	Tidak mengetahui bahasa Semai amat merugikan.	12.50%	87.50%	-	-	-
12	Bahasa Semai dapat menghidupkan suasana mesra ketika berkomunikasi dengan rakan-rakan.	91.25%	8.75%	-	-	-
13	Bahasa Semai dapat dikekalkan dengan mengamalkannya sesama keluarga.	93.75%	6.25%	-	-	-
14	Pandangan saya, keluarga dan diri sendiri adalah bertanggungjawab untuk mengekalkan bahasa ibunda.	13.75%	86.25%	-	-	-
15	Bahasa Semai seharusnya digunakan dalam kalangan penduduk kampung.	17.50%	82.50%	-	-	-

Jadual 2: Peratus Hasil Dapatan.

Hasil dapatan yang telah dilakukan dapat dilihat pada Jadual 2 di atas. Skala penanda bagi menilai domain-domain ini telah dibahagikan kepada lima tahap iaitu; sangat setuju, setuju, tidak setuju, sangat tidak setuju, dan tidak pasti. Penggunaan domain-domain ini adalah berdasarkan latar belakang pendudukan dan yang paling penting adalah mencapai objektif kajian yang dilakukan.

Hasil paparan jadual menunjukkan bahawa masyarakat orang Asli Semai mempunyai sikap yang positif terhadap bahasa ibunda mereka sendiri iaitu bahasa Semai. Hal ini telah dibuktikan melalui pemaparan jadual di atas yang dipecahkan kepada lima belas domain di dalam kajian ini. Secara keseluruhannya, sikap masyarakat Semai terhadap bahasa Semai menunjukkan kecenderungan yang positif.

KESIMPULAN

Berdasarkan dapatan kajian yang telah ditunjukkan secara terperinci di dalam analisis menunjukkan bahawa bahasa Semai masih lagi relevan dalam landskap kehidupan mereka. Sikap positif masyarakat Semai terhadap bahasa Semai

menjadikan bahasa mereka terus lestari. Kedudukan bahasa ini dalam semua mandala (domain) masih selamat dan relevan pada setiap peringkat umur dan membuktikan bahawa mereka masih menyanjung tinggi dan yakin kepada keupayaan bahasa Semai dalam komunikasi lantas membentuk jati diri masyarakat Semai itu sendiri.

RUJUKAN

- Asmah Hj. Omar. 2015. *Kaedah Penyelidikan Bahasa di Lapangan Edisi Kedua*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- J. K Chambers & Peter Trudgill. 1990. *Dialektologi*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- _____. 1997. *Kamus Linguistik*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Mansoer Pateda. 1988. *Linguistik: Sebuah pengantar*. Bandung: Penerbit Angkasa Bandung, Indonesia.
- Mohammad Azlan Mis. (2010). *Lingua Franca di Sarawak: Aplikasi Teori Pilihan Bahasa*. GEMA Online.
- Saussure, Ferdiand de. 1988. *Pengantar Linguistik Umum*. Yogyakarta: Gadjah Mada University Press.
- Santrol Abdullah. 2016. *Etnolinguistik Bahasa Vaie di Sarawak, Malaysia*. Tesis Doktor Falsafah: Universiti Putra Malaysia.
- Verhaar, J. W. M. 1981. *Pengantar Linguistik*. Yogyakarta: Gadjah Mada University Press.
- William J. Samarin. 1993. *Linguistik Lapangan*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Zainal Abiddin Masleh. 2011. *Kajian Etnolinguistik Terhadap Kelestarian Bahasa Bhuket dan Bahasa Lahanan di Daerah Belaga, Sarawak*. Tesis Doktor Falsafah: Universiti Putra Malaysia.